مخزن العلوم

يعني

حصو

علم فقه جو

از

افادات

اعلىٰ حضرت فضائل مآب جناب شاه آغا صاحب

سرهندي، مجددي، مد ظله العالي

فهرست مضامين مخزن العلوم حصهٔ علم فقه

مضمون	صفحه
(١) مسئله	٣
(٢) مسئله	٣
(٣) مسئله	۴
(۴) مسئله	۴
(۵) مسئله	۴
(٦) مسئله	۵
(٧) مسئله تنغنغ	۵
(٨) مسئله اِستنجا	٦
(٩) مسئله اِستبرا	٦
(١٠) مسئله اِستنصا	٦
(١١) آخر ظهر جو مسئلو	٦
سوال و جواب	٨/٧
(١٢) عقيقه ۽ طهرڻ جا ڪي مسئلا	٩
(١٣) جنب ٿيڻ جو مسئله	١٠
انجيڪشن ڪرڻ سان روزو ٽٽي ٿو	١٢
(١۴) قئين ٻولڻ جو مسئله	١٢
(١۵) مسئله	١٣
(١٦) مسئله	١٣
اسانجو ايمان ۽ اسانجو اعتقاد	١۴
(١٧) مسئله	١۵
ديوبندي بريلوي علماءِ جي لعن طعن ڪرڻ کان سخت منع	١۵
ديو بندين پنيان نماز پڙهڻ جو مسئلو	١٧
ريل گاڏي جا مسئلا	١٨
(١٩) مسئله	١٩
(٢٠) مسئله	١٩
(٢١) مسئله	١٩
(٢٢) مسئله	١٩
(٢٣) مسئله	١٩
(٢۴) مسئله	١٩
اسانجي وڏن ابن ڏاڏن جي انگريزي نفرت	٢٠
پنهنجو حال	٢١
لطيفو	٢١
ڪنز الدقائق جا ڪي مسئلا ۽ مختلف عبارتون	٢٢
(٢۵) مسئله	٢٣
سوال و جواب	٢۴
ولايتي ڪپڙي دين ۾ بند ٿيل جو مسئلو	٢۵
(٢٧) مسئله	٢٧
فائده	٢٧
(٢٨) سوٽي وٽڻ جو مسئلو	٢٧
قرآن شريف جي بي ادبي ڪرڻ کان سخت منع	٢٨
(٢٩) مسئله	٣٠
(٣٠) مسئله	٣٠
سوال و جواب	٣٠
تصويرن ٽنگڻ جي منع	٣١
تمت	٣١

مخزن العلوم
حصو
علم فقه جو
بعض مسئلا فقه جا

فقه جا مسئلا ته بيشمار آهن، مگر اسين هتي فقط اُهي ذڪر ڪنداسين جيڪي اساني نظر ۾ تمام ضروري آهن

گر بينم ڪه نابينا و چاه است اگر خاموش بنشينم گناه است

(١) **مسئله** :- ڪي ماڻهو امام کي رڪوع ۾ ڏسي، پري کان ڊوڙندا اچي ڪندا، گڏا تي اچي نماز ۾ شامل ٿيندا آهن، تان جو رڪعت کي پهچي وڃون امام سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه به چيو ڇڏي ته هو الله اڪبر چئي پهنجو رڪوع ڪري، اها رڪعت پهنجي پوري امام جي پٺيان ليکيندا آهن. قيام ڪرڻ دادني قدر تسبيح جو) نماز ۾ فرض آهي سو ڪونه ٿيو ۽ رڪوع ۾ به امام کي پهچڻ ڪونه ٿيو جنهن ڪري اها رڪعت پوري ڪانه ٿي ۽ پوري ڪانه ليکبي ۽ مُقتدي کان اها رڪعت وئي. انهي صورت ۾ امام جي سلام ورائڻ کان پوءِ، اهو پهنجي اها رڪعت پڙهي نماز پوري ڪري هونءَ ٻه رڪعت لاءِ ڊوڙي ڊوڙي مسجد ۾ اچڻ، خلاف ادب ۽ وقار جي آهي. آرام ۽ تهذيب سان اچي جماعت ۾ شامل ٿجي، پوءِ جتي پهچي اهو چڱو

(٢) مسئله :- ڪي ماڻهو وضو ڪرڻ مهل مٿي جي مسح لاءِ هٿ پُسائي، پنهنجو

مٿين ذڪر ڪري، انهن هٿن سان مٿي جي مک ڪندا آهن، ائين نه ڪرڻ گهرجي اِها مسح ته پٽڪي تي ٿي وڃي. مٿي جي مسح لاءِ اڳ ۾ پٽڪو لاهجي ۽ وري هٿ پسائي مسح ڪرڻ گهرجي.

(۳) **مسئلو**:- جيڪو ماڻهو وضو ڪري پوءِ مٿي جا وار ڪوڙائي يا نهن لهرائي ته وري مسح ڪرڻ يا نهن پسائڻ جو ضرور نه آهي. اهو وضو قائم آهي انهيءَ وضو سان ڀلي نماز ون پڙهي يا ٻيا ڪم ڪري.

(۴) **مسئلو**:- تڪبير تحريمه چئي پڌ ۾ هٿ ڌُنَ تي ٻڌڻ گهرجن بعضي ماڻهو پهرين هٿ هيٺ ڏاڙهي پوءِ ناف تي ٻڌندا آهن، بعضي وري تڪبير تحريمه کان پوءِ هٿ اکين جي سامهون جهلي ڏسي پوءِ هٿ ٻڌندا آهن، ائين ڪرڻ نه گهرجي

(۵) **مسئلو**:- نماز ۾ تعديل ارڪان ۽ قومه جلسه ۾ اطمينان ڪرڻ مردن خواه زالن تي بالڪل ضروري ۽ واجب آهي. فقه جي ڪتابن ۽ حديثن ۾ انجو ڏاڍو تاڪيد آيو آهي، بلڪ آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام ان خلافي ڪندڙ کي وڏو چورن جو چور سڏيو آهي.

روايت آهي ته هڪڙي ڏينهن حضور انور عليه الصلوٰة والسلام اصحابن کان پڇيو ته مونکي ٻڌايو ته وڏو چور ڪير آهي؟ عرض ڪيائون ته حضور جن مهرباني ڪري ٻڌائن. فرمايائون ته وڏو چور اهو آهي جو نماز جي چوري ڪري. عرض ڪيائون ته يا حضرت نماز جي چوري ڪيئن ٿيندي؟ فرمايائون ته نه قومه ڪري، نه جلسه ڪري، نه ارڪانن کي آرام ۽ اطمينان سان ادا ڪري.
ٻئي دفعي هڪڙي شخص کي ڏٺائون جو تڪڙي تڪڙي نماز ٿو پڙهي. رڪوع سجدا قومه جلسه برابر نٿو ڪري. هو جڏهن سلام ورائي آيو ته فرمايائونس "صَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ" تون نماز موٽائي پڙه، تنهنجي نماز نه ٿي. هو شخص وري وڃي انهي نموني سان نماز پڙهي آيو. پاڻ سڳورن وري کيس فرمايو "صَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ" آخر ان ماڻهو خدمت ۾ عرض ڪيو ته سائين ڪيئن وڃي پڙهان؟ فرمايائونس ته

رڪوع ڪري مٿو سنئون ڪري پوءِ سجدو ڪري سنئون ٿي ويهي پوءِ ٻيو سجدو ڪري آرام ۽ اطمينان سان نماز پڙهي تڪڙ نه ڪري.

بعضي ماڻهو گهڻن نفلن پڙهڻ لاءِ تڪڙ ڪان ڪم وٺندا آهن ۽ خوش ٿيندا آهن ته اسان هيترا نفل پڙهيا. اهڙن ٿا سمجهن ته ٻه رڪعتون نفل آرام ۽ اطمينان سان پڙهڻ، انهن ڏهن رڪعتن کان بهتر آهي، جي تڙ تڪڙ سان پڙهجن. بعضي ڄالون ڏٺيون اٿئون ته سجدي کان پوءِ ٿورو مٿو مٿي ڪري ٻيو سجدو ڪنديون آهن ۽ نفلن جي شوق ۾ رڪعتن جو تعداد وڌائينديون آهن، اهڙن نه ڪرڻ گهرجي ۽ رڪعتون ٿوريون پڙهو مگر ٺاهي جوڙي پڙهو. افسوس آهي جو گهڻا ماڻهو نه قومه نه جلسه، سڀاڻن ڪو ٿي ڪونه بس رڪوع ڪري اتان سجدو ۾ هليا وڃن ٿا. هڪڙي رڪعت ۾ چار پنج واجب ترڪ ٿا ڪن. باوجود گهڻا ماڻهو اهڙن مڙسين سنتين کان زياده صوم و صلوٰة جا پابند آهن اڻ پڙهيل جاهل ماڻهو ته نماز نه پڙهندا آهن، برخلاف سنتين جي، جو هو معتبر خاندان ماڻهو به نماز نه پڙهندا آهن ۽ پيري مريدي جي دعوىٰ ڪندا آهن

(٦) **مسئله**:- بعضي ماڻهو خصوصاً اسڪولي ڇوڪرا ڏسون ٿا ته وضو ڪري نماز لاءِ مسجد ۾ ايندا ته قميص جون ٻانهون ڪُني مٿي چاڙهيندا، جئين ڪو ماڻهو مَلهه وڙهڻ لاءِ وڙ ڪٽي تياري ڪندو آهي يا نعوذ بالله خدا تعالىٰ کي پنهنجي پهلواني ڏيکارڻ اچن ٿا، ائين نه ڪرڻ گهرجي. نماز جي معنىٰ آهي نهايت عاجزي، تذلل ۽ انڪسار سان رب تعالىٰ جي درگاه ۾ حاضري ڏيڻ. پر جيڪڏهن قميص جون ٻانهون اصل ايتريون ننڍيون آهن ته اهڙي قميص ٿي پائڻ نه گهرجي، جنهن ۾ نماز پڙهڻ مڪروه ٿئي (ڏسو فتاوىٰ مولوي صاحب همايوني)

(٧) **مسئله تنحنح**: تنحنح جي معنىٰ کنگهڻ ۽ اُخ اُخ ڪرڻ آهي نماز ۾ بغير عذر جي کنگهڻ يا اُخ اُخ ڪري بلغم ڪان نڙي صاف ڪرڻ منع آهي ۽ مفسد نماز جو آهي. سو جيڪڏهن ڪو شخص لاچاري حالت ڪانسواءِ ائين ڪندو ته نماز ڀڄي پوندي. باقي لاچاري

حالت آهي ته پوءِ معاف آهي. ٿي سگهي ته ائين نه ڪجي پاڪ ڪري وڪجي. سنڌ ۾ ماڻهن جي اها عادت پئي وئي آهي ته خواهه مخواهه نماز ۾ اُح اُح ڪندا آهن، گويا پنهنجن يارن جي ڪچهري ۾ رئيس پيا ويٺا آهن. باقي پناڻ ۾ وڏو عيب آهي. جيڪو ائين ڪندو، تنهن کي يڪدم بيهاريون اٿ تنهنجي نماز ڀڳي پئي پوءِ جيڪو به پيش امام ائين ڪندو تنهن جي پٺيان نماز نه پڙهندا ۽ چوندا ته مُلا صاحب "په نماځر ڪی غاڙی تازه ڪوی"

مسئله، اِسْتِنجا، اِسْتِبْرا، اِسْتِمْنا

آهي ٽئي لفظ هڪ باب جا آهن ۽ فقه جي ڪتابن ۾ مذڪور آهن.

اِسْتِنجا جي معنى ڪاڪوس ڪرڻ کان پوءِ پاڻ کي پٿرن سان يا پاڻي سان ڌوئي پاڪ ڪرڻ. تنهن لاءِ ڪتابن ۾ هي تاڪيد لکيل آهي، ته پاڻي سان ايترو ڌوئڻ گهرجي، جو پاخانه جي غليظ رطوبت زايل ٿي وڃي ۽ هٿن مان بدبوءِ به نهي وڃي ته پوءِ پاڪائي ٿيندي، شامي ۾ لکيل آهي وَالنَّاسُ عَنْهُ غَافِلُوْنَ (ماڻهو ان ڳالهه کان غافل آهن)

اِسْتِبْرا جي معنى آهي پيشاب کان پوءِ وَٽُ چيڻ يعني پٿرن سان پويان قطرا پيشاب جا سُڪائي، پوءِ وٽ ڌوئڻ واجب آهي. بعضي ماڻهو طهارت لاءِ ڪرو پاڻي سان ڪُٺي وڃن ٿا ۽ اُتي جو اُتي طهارت ڪري نڪرن ٿا، ائين ڪرڻ نه گهرجي پهنجي عضوي کي مٽيءَ سان يا ڪنهن سان سڪائي پوءِ وٽ ڌوئڻ گهرجي.

اِسْتِمْنا جي معنى شهوة مارڻ لاءِ پهنجي عضوي کي مُهٽي، مُهٽي مَني ڪڍي جهنڪي جَلق ۽ مُشت زني به چيئو آهي. اهو فعل ته ناروا ۽ ناجائز آهي، قاطع نسل، قاطع باه، قاتل عضوهٔ مخصوص آهي، سو بالڪل نه ڪرڻ گهرجي تنهنجو بيان پيو ڏي ڪهڙو لکون.

آخر ظهر جو مسئلو هي مسئلو به گهڻو ڇڪ ۾ اچي ٿو ۽ هر مجلس ۾ ان تي بحث رهي ٿو. هن مسئله ۾ به عالمن جا اختلاف مستقل تحرير ون ۽ رسالا انفي ۾ يا اثبات ۾ لکيل آهن، مگر اڪثر علما متقدمين

۽ متاخرين اثبات جا قائل آهن. اسانجي ۽ اسانجي استادن ۽ مشائخن جي به فتوىٰ اها آهي ته آخر ظهر پڙهڻ واجب آهي، ضروري پڙهڻ گهرجي. واجب جو لفظ اسين فقهي اصطلاح موجب چئون ٿا ۽ عملاً فرض آهي

مختصر طور هي سمجهڻ گهرجي ته نماز جمع جي قطعي فرض آهي، نصِّ قرآن سان ثابت آهي، تنهن ۾ ڪو به شڪ شبهو ڪونه آهي باقي هن جي صحت لاءِ ڪي شرط شروط خاص مقرر آهن جي فقه جي ڪتابن ۾ مفصل مذڪور آهن هر ڪو شخص مقلد هجي يا غير مقلد، ديوبندي هجي يا اهل حديث، قبول ٿو ڪري ته جمعه نماز ۽ ظهر نماز ۾ فرق آهي. ظهر جي نماز هر حال ۾ هر شخص تي مقيم هجي يا مسافر، جماعت هجي يا نه هجي، نه الن تي مرد ۽ تي مضون هجي يا چگو ڀلو پڙهڻ فرض آهي. ريل گاڏي ۾ به پڙهڻ فرض آهي ۽ جمعه واسطي ادا ڪرڻ جاءِ صحت جا خاص شرط مقرر آهن، انهن کانسواءِ نماز جمعه جي صحيح نٿي ٿئي اهي شرائط به قرآن شريف ۽ حديث شريف سان ثابت آهن، آما من سڀني پنهنجي خيال سان ڪونه ناهيا آهن. حجة الوداع جي موقعه تي حضور اڪرم عليه الصلواة والسلام سان هزارين بلڪ لکين اصحاب موجود هوا مگر پاڻ سڳورن عرفات ۾ جمعه جي نماز نه پڙهي نه پڙهائي آهي، جو ته عرفات شهر نه آهي. هن مان يقيناً ثابت ٿيو ته جمعه جي واسطي مصر هجڻ ضروري شرط آهي. ٻيا شرائط ڪي هن ملڪ ۾ موجود آهن ڪي ڪونه آهن، تنهن عالمن فتوىٰ ڏني آهي ته "جيئن هي شرط پورا نه ٿا ٿين تهن ڪري پنهنجي وقتي نماز ظهر جي، جنهن ۾ ڪو شرط شروط ڪونه آهي هر حال ۾ پڙهڻ فرض آهي جا نه ڇڏڻ جي" - جمع کان پوءِ احتياطاً اها نماز ظهر جي پڙهڻ گهرجي ته باليقين فرض ادا ٿي ٿئي. جيئن ڪو شخص فرض نماز پڙهي پوءِ هن کي فرض ادائي ۾ شڪ پوي ته اُن کي اها نماز موٽائي پڙهڻ واجب آهي - يا جيئن ڪنهن کي مشڪوڪ پاڻي هٿ اچي ته اهو شخص وضو به ڪري ۽ تيمم به ڪري -

سوال:- جڏهن نماز جمع جي صحت ۾ اوهان کي شڪ آهي ته پوءِ نماز جمع جي پڙهو ڇو ٿا؟ پوءِ فقط ظهر نماز پڙهو -

جَوابُ :- اسين هاڻي ٻڌائي آيا سون ته نماز جُمع جي قطعي فرض آهي ۽ امامن مجتهدن جا شرائط ظني آهن، ته پوءِ فرض قطعي کي ظني ڳالهين سان نه ڇڏبو آهي اِهو ڪليه قاعدو آهي.

سُوال :- هاڻي ته پاڪستان ٿيو آهي، حڪومت اسلامي ٿي آهي انگريزن جي وقت ۾ دارالحرب هو، دارالاسلام نه هو هاڻي آخرظهر جو ڇا پڙهو؟

جَوابُ :- مهرباني ڪري مونکي ٻڌايو ته هاڻي اسلامي حڪومت ۾ ڪهڙا شرعي قاعدا ۽ قانون جاري ٿيا آهن. قاعدا قانون ته اهي انگريزي پيا هلن، بلڪ ڪي ته انکان بدتر آهن. پيو خيال ڪريو ته انگريزن کان اڳي جڏهن هن مُلڪ جا بادشاه مسلمان هوا ۽ هي مُلڪ يقيناً دارالاسلام هئو ۽ شرعي احڪام ۽ محڪمه شرعي جا قاضي بموجود هوا. تالپرن جي صاحبي يا ڪلهوڙن جي صاحبي هئي تڏهن به ان وقت جي عالمن آخرظهر جي پڙهڻ جي فتويٰ ڏني آهي مثلاً مخدوم محمد هاشم ٺٽوي ۽ مخدوم عبدالواحد سيوستاني ۽ ٺٽيارن جي علماء وغيره. پوءِ هاڻي ڇونه اِها فتويٰ قائم رهي؟ صاحبِ البحر شامي ته شام مُلڪ جو باشنده آهي، جا ترڪن جي اسلامي حڪومت هئي ۽ قنيا جا علما جي اسلامي حڪومت خراسان جا تابع آهن، سي به آخرظهر جي فتويٰ ڏين ٿا پوءِ پاڪستان ۾ ڇو نه پڙهجي-

مخدوم محمد هاشم ٺٽوي پنهنجي وقت جي حاڪم ڪلهوڙي صاحب کي خط لکي ٿو ته ٺٽي جي بازار ۾ هندو حلوائي مٺايون ناهڻ وارا وهن ٿا. ڏڌي وڏي ٿا ٻڌن، هنن جون رانون ۽ سَترُ ورن اگهاڙيون ٿيون ٿيون ۽ مسلمانن جي نظر انهن تي پوي ٿي ته گنهگار ٿين ٿا، هنن کي بند ڪيو وڃي ته پنهنجي اوگهڙ ظاهر نه ڪن ڪلهوڙي صاحب يڪدم ٻراتورات گورنرن کي حڪم ڪري ٿو ته يڪدم هنن کي منع ڪئي وڃي. ڪٿي هن هو وقت هو، اڄ هي وقت آهي، جو ادهين ٽنڊي محمد خان جهڙي شهر ۾ رمضان شريف جي مهيني ۾ ڦقڙ ده تي ويهي تماشو ڏسو جو شاهي رود تي نني اوڏا ماڻهو وڏي ڏکين لن کمائن جي هٽ ۾ کا ٿيندا اچو پيندا اچلائيندا ويندا آهن، نه خدا تعاليٰ جو خوف نه خلق جو حياءُ چوڻ وارو نه.

جلهڻ وارو آهي نه هنن جي روڪڻ لاءِ ڪو قاعدو نه قانون آهي.

سوال:- آخر ظهر پڙهڻ جي ترتيب ڪهڙي آهي

جواب:- اوهان کي ٻڌايون ٿا ته آخر ظهر اها ساڳي نماز ظهر جي آهي، جيڪا هميشه اوهان پڙهندا آهيو. چار رڪعتون فرض نماز ظهر جي نيت ڪري شروع ڪريو. جيڪڏهن مسافر هجو ته ٻه رڪعتون پڙهو ٻين پهرين ٻن رڪعتن ۾ ضم سورة جو ڪريو ٻن پوين ۾ نه ڪريو جئين هميشه فرض نماز ظهر جي پڙهندا آهيو. بس اِها آهي حقيقت آخر ظهر جي.

عقيقه ۽ طهرن جا ڪي مسئلا

عقيقه ڪرڻ سنت آهي ۽ شريعت ۾ فقط ٻڪري ڪُهڻ ۽ ڪجهي گوشت ورهائڻ جو حڪم آهي. باقي ٻوڙ پلاءُ ڪرڻ جو ضرور ڪونه آهي. ٻڪري اهڙي هجي جا ضحيٰ ۾ ڪم اچي سگهي يعني عمر ۾ سال کان گهٽ نه هجي ۽ عيبدار نه هجي ڪاڻي، انڌي، منڊي نه هجي. پهرين هفته ۾ ڪجي ته بهتر آهي نه ته ٻئي هفته ٽئين هفته چوٿين هفته به ڪرڻ جائز آهي.

عقيقه جو گوشت ماءُ، پيءُ، ڏاڏو، ڏاڏي، نانو، ناني کائين ته درست آهي اهو مسئلو ته "ماءُ پيءُ وغيره کي اهو گوشت نه کائڻ ڏجي" ماڻهن جو پنهنجو ٺاهيل آهي. ٻيو هي ته ٻڪري جو ڪُهڻ ۽ ٻار جو مٿو ڪوڙڻ ٻئي گڏ ڪجن "هيڏانهن حجام مٿي تي پاڪي رکي، هوڏانهن ٻڪري تي تڪبير چئجي" اهو به ماڻهن جو پنهنجو ٺاهيل مسئلو آهي. ٻڪري صبح جو ڪُهي ۽ مٿو ٻنپهرن جو ڪوڙائجي ته به درست آهي ٻڪري حلال ڪرڻ جي وقت هي دعا پڙهجي.

اَللّٰهُمَّ هٰذِهٖ عَقِيْقَةُ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ لَحْمُهَا بِلَحْمِهٖ وَدَمُهَا بِدَمِهٖ وَشَعْرُهَا بِشَعْرِهٖ
وَجِلْدُهَا بِجِلْدِهٖ وَعَظْمُهَا بِعَظْمِهٖ فَتَقَبَّلْهَا مِنْهُ وَاجْعَلْهَا فِدَاءً لَّهٗ مِنَ النَّارِ

بغير دعا پڙهڻ جي به جائز آهي، فقط دل جي نيت ڪافي آهي.

طُهرن جو مسئلو ته سڄو سارو هٿرادو ٺاهيل آهي، هن جو اصل فقط ايترو آهي ته اِها سنت ابراهيمي آهي. مسلمانن کي ضرور ڪرڻ گهرجي. باقي ڪوٺ ڪري دعوتون ڏيڻ ۽ شادمانا ڪرڻ جو ته ڪو اصل ۽ بنياد آهي ئي ڪونه، نه اصحابن کان نه اهلبيت کان

ناملمن کان نه بزرگانِ طريقت کان ڪا روايت آهي - آءُ حيران آهيان ته سنت ۾ هي رواج ۽ رسم ڪٿان پيدا ٿي آهي؟ حالانڪ نه خراسان ۾ آهي نه عربستان ۾ اگر اوهان ڪنهن ڪتاب ۾ ڏٺو هجي ته مهرباني ڪري اهو ڪتاب مونکي ڏيکاريو، شادي، نڪاح خواني، ڪرڻ جو اصل ۽ بنياد ته آهي اگرچه ماڻهو ان ۾ زياده اسراف ۽ فضول خرچيون ڪن ٿا

هن ڳالهه جو اصل نه نالوئي ڪونه آهي جو سنت جا ڪابه شادي کان به زياده هن موقعه تي خرچ ۽ اخراجات ڌام ڌوم سان ڪندا آهن انهي تياري ڪرڻ لاءِ ٻارن کي ڏهارينو ڏهاريو بالغ يا قريب البلوغ ڪري پوءِ سنت ادا ڪندا آهن - آءُ ته پنهنجي عزيزن، قريبن، مريدن ۽ مخلصن کي بالڪل منع ڪندو آهيان ۽ چوندو آهيان ته مونکي ڪتاب ۾ ڏيکاريو يا ثابت ڪري ڏيو انهي بدعت جي پاڙ پٽيو ڪن. مخلصن انهي تي عمل به ڪيو آهي اڪثر ته مون پاڻ پنهنجن پوٽن جا طهر مان منوري ۾ ڪيا آهن ڪن ڏالن انهي تي چه ميگويون ڪيون مگر مون پرواه ڪانه ڪئي

چنڊ ڏسڻ جو مسئلو

الله تبارڪ و تعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمايو آهي فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ "جيڪو اوهان مان چنڊ ڏسي سو روزا رکي" "شَهِدَ" جي لفظ تي خيال ڪريو. شهادت چئبو آهي ڏٺل واقعي ڳالهه کي - ٻڌل ڳالهه کي شهادت نه چئبو آهي ۽ حديث شريف ۾ آيو آهي "صُوْمُوْا لِرُؤْيَتِهٖ وَاَفْطِرُوْا لِرُؤْيَتِهٖ" رُؤْيَة جي لفظ تي خيال ڪريو عربي ۾ شهادت ۽ رُؤْيَة چئبو آهي اکين ڏٺي ڳالهه کي، تار ريڊيو جنتري يا اخبار جي ڳالهه کي خبر چئبو آهي. نه شهادت ۽ رويه.

شريعت ۾ شاهدي اها معتبر آهي جا قاضي جي روبرو اچي شاهد ٻڌائي جيڪڏهن قاضي ۽ شاهد جي وچ ۾ فقط هڪڙي ديوار حائل هوندي يا پردو ٽنگيل هوندو ته به اها شاهدي معتبر نه آهي.

هاڻي ڏسو ريڊيو يا تار ۾ اسانکي سون هزارن ڪوهن تان خبر ٻڌائي ٿو. خبر نه آهي ته اهو ٻڌائيندڙ ماڻهو ڪير آهي؟ شاهد معتبر عادل آهي يا ڪوڙو ۽ اهو پاڻ ڏسندڙ نه آهي، ٻين کان ٻڌل ڳالهه ٻڌائي ٿو پوءِ اها شاهدي شريعت ۾ ڪيئن معتبر قابل فتوى ۽ عمل ٿيندي؟

پوءِ ڏسو حڪومت جي قاعده ۽ قانون موجب وڏي ۾ وڏو آفيسر هوندو ته به هُن جي پرپُٺ شاهدي ماجسٽريٽ نه وٺندو، ڪورٽ ۾ ماجسٽريٽ جي اڳيان روبرو شاهدي ڏيندو. ته هن شاهدي ان جي وٺندو سو به چوندو ته هي ڳالهه منهنجي ذاتي آهي جي چوندو ته بين ماڻهن کان ٻڌل آهي ته اها شاهدي ڪارگر نه آهي.

جڏهن حڪومت پاڻ تارُن فونُن ۽ ريڊيي تي شاهدي نٿي وٺي پوءِ مولوي صاحبن جو ڪهڙو وڏو درجو آهي. جڏهن شريعت ۽ حڪومت جي قاعده موافق فتويٰ ڏين ٿا. باقي ٻيون رواجي خبرون مثلاً فلاڻو آيو، فلاڻو ويو، فلاڻو بيمار آهي، فلاڻو مري ويو. اهي سڀ خبرون آهن انهن ۾ شهادت ۽ رويت جو ضرور نه آهي، انهن ڳالهين ۾ تار ۽ فون تي عمل ڪريو ته ڀلي ڪريو. خبر ٻي شئي آهي شهادت ٻي شئي آهي. اوهانکي انهين لفظن ۽ معنائن ۾ فرق ڪرڻ ۽ فرق سمجهڻ گهرجي هر سخن جائے هر نکته مقامے دارد -

هي به ڄاڻڻ گهرجي ته هر ملڪ ۽ ولايت جو مطلع ۽ وقت جدا جدا آهي. اسانکي پنهنجي ملڪ جي مطلع ۽ وقت جي پابندي ڪرڻ گهرجي. پشاور ۾ سج لهي ويو آهي ۽ اسان وٽ سج بيٺو آهي، اسان اڃان نه چونداسون ته پشاور ۾ سج لهي ويو آهي تنهن ڪري اسين هت سج بيٺي روزا ڇوڙينداسون. عربستان ۽ خراسان ۾ چنڊ ڏٺو آهي ته اُهي پيا عيد ڪن ۽ انهن کي عيد ڪرڻ حق آهي اسين هنن جا پابند نه آهيون. مثلاً هن سال عربستان ۾ اسان کان ٻه ڏينهن اڳ عيد ڪئي اٿن ۽ اسانکي اها خبر به فون يا تار جي رستي پهچي وئي آهي، پوءِ ڇا اسين ستاويهه روزا رکي عيد ڪنداسين؟ ۽ ٻئي روزا اچت ڪنداسين؟ نه نه اسين پنهنجي ملڪ جي مطلع تي هلنداسين. شايد عربستان وارن رمضان شريف جو چنڊ به اسان کان به ٻي ڏينهن اڳ ڏٺو هجي. زياده تحقيقات لاءِ ڪيتري پنڌ تي مطلع جو اختلاف معتبر آهي فقه جو معتبر ڪتاب شامي ڪي ڏسو. ڪن عالمن فقط سفر جو پنڌ (٤٨ ميل) ڪيو آهي، ڪن سڄي مهيني جو پنڌ معتبر ڪيو آهي

انجيڪشن ڪرڻ سان روزو نٿو ٽٽي

انهي بابت ۾ اسان وٽ عالمن جون تحريرون ۽ فتوائون موجود آهن. اسين هت فقط اصل مسئلو لکون ٿا، باقي دليل دلائل جي بحث لاءِ بيا مستقل رسالا ڏسو.

مطلب ته رواجي انجيڪشن ڪرڻ سان روزو نٿو ٽٽي، ڇو ته دوا خود پيٽ ۾ نٿي پهچي، ان دوا جو اثر پهچي ٿو ته ٻي ڳالهه آهي تنهن سان روزو نٿو ٽٽي مثلاً ڪنهن کي گرمي ۽ اڃ سخت لڳي آهي، ٿڌي پاڻي ۾ غسل ڪري ٿو ته ان جي گرمي ۽ اڃ لهي وڃي ٿي، مگر روزو نٿو ٽٽي ڇو ته پاڻي خود هن جي پيٽ ۾ داخل نه ٿيو آهي، فقط هن جو اثر ٿيو جو پهتو آهي يا ڪنهن شخص کي مٿي ۾ سور آهي يا پيٽ ۾ سور آهي، ۽ روغن بادام جو مٿي تي مالش ڪري ٿو يا پيٽ کي تيل جي آڌ ڪرائي ٿو، يا ڪنهن کي هٿ پير ۾ زخم آهي ان ۾ دوا وجهي ٿو ته ٻي وجهي يا مثلاً ڪنهن روزي اٿي شخص کي ڏيڀو ڏنگ هڻيو يا ڀنڀور ڪاٽو ته ان جي روزي کي نقصان نه ٿو پهچي، بس انجيڪشن کي به ڏيڀي يا ڀنڀورن جي ڏنگ وانگر سمجهو، جيڪي هن ڏيڀي وچون جا انجيڪشن سان روزو نه ٽٽي ته هي دواجي انجيڪشن به ساڳيو آهي ته رواجي انجيڪشن لاءِ اسان صرف ايترو چيو سين، ڇو ته موجوده وقت ۾ جيڪو عام طور انجيڪشن ٻانهن يا ٽنگ ۾ ڪندا آهن سو رواجي انجيڪشن آهي. هن کان سواءِ ڪو اهڙو انجيڪشن ايجاد ٿئي جو خود پيٽ ۾ سڌو لنگهي وڃي ته ان جو حڪم ٻيو آهي

ڦٽين ٻولڻ جو مسئلو

ڦٽين يا سارين يا ٻئي اناج جو ڪرڪ ڪرڻ يا اڳواٽ جنس جي ٻول ڪرڻ جائز آهي، ان کي فقه ۾ بيع سلم چئبو آهي مگر ان ۾ ڪي شرط آهن جي فقه جي ڪتابن ۾ مذڪور آهن. مثلاً جنس معلوم ڪرڻ ته اناج ڪهڙي جنس جو، چانور ڪهڙي قسم جا، ڪانگڙو يا سگداسي، موتيا ڪنڀا يا ٽڙيا، ڪهڙي تاريخ ڪهڙي جاءِ تي پهچائي ڏيندو، ڪهڙي شهر يا ڪهڙي اسٽيشن تي، اهي سڀئي ڳالهيون چئبون

صاف ڪري پاڻ ۾ فيصلو ڪن. انهن شرطن جي مطابق عمل نه ڪن ته بيع ناجائز ۽ بيع سلم ناروا ٿيندي. انهن مان وڏي ۾ وڏو شرط هي آهي ته وڪڻندڙ کي شيءِ جي قيمت ۽ پئسا سڀ يڪمشت ملن. قيمت ۾ ڪٽ نه ڪجي، مثلاً هاري ويچارو ڏهه ويهه مڻ ڪڻڪ جا بولي ڏئي ٿو ويهن رپين مڻ جي حساب سان، پوءِ اگهه چڙهي وڃي ٽيهن کي پهچندو، هن غريب کي هن وقت پئسن جي اشد ضرورت آهي، تنهن ڪري ڪُٺُس کائي ويهين رپيه مڻ ڏئي ٿو هاڻي هن کي پئسا بروقت نٿا ملن پوءِ هو غريب ته ماريو ويو، پلاند وڪڻندڙ وٽ مال موجود آهي نه ونڪ پئسو ٿو ڏئي باقي زباني ٺلهيون ڳالهيون آهن پوءِ اهو وڪرو ۽ بيع شرا ڪهڙي ٿي نه هن مال ڏنو نه هن پئسا ڏنا، ٻئي خالي چپ چٽي ويا آئين ڪوڙ ٿيندو ڪمائي ڪم هن غريب کي ته ضرورت خاطر پئسا ڏيڻ گهرجن، مال ڀلي پوءِ ڏئي اهڙو ظلم شريعت ۾ به ناجائز آهي.

مسئله امام پوئين قعدي ۾ ويٺو آهي، مقتدي پُٺيان اچي تڪبير چئي اڃا برابر ويٺو به ڪين ته امام سلام وراڻيو، هاڻي هن کي گهرجي ته پنهنجي نماز نيت ڪري جدا پڙهي، اقتدا هن جي نه ٿي ۽ جيڪڏهن مقتدي قعدي ۾ ويٺو ۽ التحيات شروع ڪيائين پر التحيات پوري ڪرڻ کان اڳي امام سلام وراڻيو ته هو التحيات پوري ڪري پوءِ اُٿي پنهنجي نماز پوري ڪري.

مسئله مقتدي جا چار قسم آهن هڪڙو مقتدي اُهو آهي جو سڄي نماز اوّل کان آخر تائين امام سان گڏ پڙهي، ان کي مُدرڪ چئبو آهي ٻيو اُهو آهي، جو امام هن کان اڳي هڪ ٻه رڪعتون پڙهي ويو هجي، هي پوءِ جماعت کي پهچي تنهن کي مَسبوق چئبو آهي.

ٽيون اهو آهي جو پهرين رڪعت ۾ پهچي ويو، مگر وچ نماز جو هن کان هَليو ويو هجي مثلاً هڪڙي رڪعت امام سان پڙهيائين، التحيات يا سجدي ۾ هن کي ننڊ اچي وئي تان جو ٻي رڪعت امام پڙهي ويو ته ان کي لاحق چئبو آهي. اهو باقي نماز امام سان پڙهي. امام جي سلام ورائڻ کان پوءِ پاڻ اٿي قضا ٿيل هڪ يا ٻه رڪعتون پڙهي نماز پوري ڪري. هن حالت ۾ گويا هو نماز ۾

امام جي پٺيان بيٺو آهي. يعني قرءت نه ڪندو فقط فاتحه جيترو وقت بيهي رڪوع ڪندو
ٽيون قسم هي آهي جو مسبوق به هجي لاحق به هجي تنهن جي صورت
هي آهي ته ڪو شخص ٻي رڪعت ۾ اچي امام کي پهتو، هڪڙي رڪعت اڳي هن کان
امام پڙهي ويو آهي ته هي ٿيو مسبوق ٻي رڪعت ياٽي رڪعت ۾ هن کي ننڊ اچي وئي
امام هن کان هڪڙي رڪعت پڙهي ڏيو يا هي سجاڳ ٿيو. امام جي پٺيان آخرين
رڪعت پڙهيائين ته هي مسبوق به ٿيو لاحق به ٿيو. هاڻي هن کي گهرجي ته
پهريائين اها رڪعت جيڪا هن کان ننڊ ۾ قضا ٿي وئي آهي، سا پڙهي فاتحه ۽ ضم نه
ڪري جو ته هن رڪعت ۾ گويا هو امام جي پٺيان بيٺو آهي ۽ باقي رڪعتن ۾ هو مسبوق
آهي، فاتحه به پڙهي ضم به ڪري" والتفصيل في المطولات كما في الكبيري شرح منية المصلي وغيره"

اسانجو ايمان ۽ اسانجو اعتقاد

اسانجو ايمان ۽ اسانجو اعتقاد هي آهي ته موجوده قرآن شريف جي سورتن
۽ آيتن جي ترتيب ساڳي آهي، جيڪا لوح محفوظ ۾ لکيل آهي ۽ خدا تعالى جي طرفان حضرت جبرئيل
عليه السلام جي ذريعه وحي نازل ٿي آهي ۽ آنحضرت صلى الله عليه وسلم کي ٻڌائي وئي
آهي هن ۾ انساني تصرف يا دخل ڪو ڪونه ٿيو آهي

اسانجي ڪن بزرگن مفسرن قرآن شريف جي نظم ونسق بيان ڪرڻ لاء
ان حد ڪوشش ڪئي آهي ۽ هر هڪ آيت جو ٻي آيات سان ربط ڏيارڻ ۽ تسلسل ڏيکارڻ
۾ ڪوشش بليغ ڪئي آهي اگرچه بعضي جاين تي هو ڪامياب نه ٿيا آهن ۽ زوري زبردستي
سان ربط جا وجوه اهڙا بيان ڪيا آهن جو اسانجي فهم ۽ فڪر ۾ نه ٿا اچن -

مهنجي خيال ۾ اها ڪوشش غير ضروري آهي. قرآن شريف جي اعجاز
جا ته معجزا گهڻا آهن، انهن مان هي به هڪ وڏو ظاهر ۽ روشن معجزو آهي، جو قرآن
شريف جي ترتيب ۽ نظم ونسق انساني ترتيب سان مشابهت ڪا نٿي رکي بلڪ جيڪي
خاص خدا تعالى جا مصنوعات آهن انهن سان پوري مشابهت رکي ٿي، اول
اوهان آسمان ڏانهن نهاريو ۽ تارا ڏسو ته ڪٿي ته انهن ۾ تر تيل پکڙيل آهن هڪڙي
لائين تي برابر نه آهن هڪڙي دائري ۾ ڪن ورنه آهن ڪٿي وڏا ڪٿي ننڍا ڪٿي گهاٽا

ڪٿي جدا. وري اچڻ مين ٿي. ته سونهن جيڪي قدرتي مصنوعات آهن سي انساني نظم ونسق جا پابند نہ آهن. تنهنڪري اجل ته سو قدرتي طرح اهڙي ئي ترتيب هليا وڃن ٿا. اها ترتيب در حقيقت دلڪش ۽ بهترين ترتيب آهي جنهن ڪري منظر نگاري جي نگاه سان ڏسڻ گهرجي.

مسئله خطبه وقت وڏي سڏ درود شريف پڙهڻ جي منع آهي. عام رواج آهي تہ جڏهن خطبه ۾ خطيب هي آيت پڙهندو آهي. "يَآ اَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا صَلُّوۡا عَلَيۡهِ وَسَلِّمُوۡا تَسۡلِيۡمًا" تڏهن سڀ جماعتي بلند آواز ڪري درود شريف پڙهندا آهن، حالانڪ خطبه پڙهڻ وقت قرآن شريف پڙهڻ، درود شريف پڙهڻ، نفل نماز ۽ سنتون پڙهڻ سڀ منع آهن. ڇو تہ خطبه ٻه رڪعتن نماز جي آهي گويا خطيب امام ٿي ٻه رڪعتون نماز جون پڙهائي ٿو، ۽ جماعتي سڀ هن جا مقتدي آهن، تہ امام جي پٺيان نماز ۾ماٺ ڪري ٻڌڻ جو حڪم آهي. وَاِذَا قُرِئَ الۡقُرۡاٰنُ فَاسۡتَمِعُوۡا لَهٗ وَاَنۡصِتُوۡا لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُوۡنَ ۝ الله تعالى جو حڪم آهي، باقي دل ۾ ڪو درود شريف پڙهي تہ ڀلي پڙهي. اهو مسئلو اسانجي فقه جي سيني ڪتابن ۾ لکيل آهي اسان پنهنجن فقه جي ڪتابن تان نقل ڪري هي مسئله لکيو آهي ديوبندي علماء جي تقليد ڪري ڪونہ لکيو آهي. باقي ائين نہ آهي تہ جيڪا فتوىٰ ديوبندي علماء اسانجي فقه ۽ مذهب جي موافق ڪئي هجي، سا بہ اسين قبول نہ ڪريون ۽ پنهنجي مذهب کي ڇڏي ڏيون.

ديوبندي ۽ بريلوي علماءَ جي لعن طعن ڪرڻ کان سخت منع

ڄاڻڻ گهرجي، آئون پاڻ ديوبندين يا بريلوين جو مقلد نہ آهيان، گهڻن مسئلن ۾ منهنجو هنن سان اختلاف بہ آهي، آءٌ ديوبندين يا بريلوين جي مدرسه جو شاگرد نہ آهيان نہ هنن ٻنهي گروهن سان منهنجون ملاقاتون ٿيل آهن، آئون محمدي، حنفي آهيان، حضرت امام رباني جي مسلڪ سان موافق آهيان ۽ مذهب حنفي جو مقلد آهيان. هائو، ايترو تہ ضرور آهي، جو ٻنهي گروهن ديني لعن طعن ڪونہ ڪندو آهيان ديوبندين خواه بريلوين کي، ڪافر ڪونہ چوندو آهيان، بلڪ هنن ٻنهي گروهن علمائن جو

نالوادب ۽ احترام سان وٺندا آهيان. هن مسئله ۾ آءٌ پنهنجي من هب حنفي جي علمائن ۽ پنهنجي امام ابوحنيفه جي تقليد ڪري رهيو آهيان -

امام ابوحنيفه جو قول آهي ”لَا نُكَفِّرُ اَحَدًا مِّنْ اَهْلِ الْقِبْلَةِ“ ۽ اهل قبله جي معني ڪئي اٿن ”مَنْ صَلّٰى صَلٰوتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَاَكَلَ ذَبِيْحَتَنَا فَهُوَ الْمُؤْمِنُ حَقًّا“ امام صاحب جو من هب آهي ته ڪنهن مسلمان جي قول ۾ نوانوي وجوه ڪفر جا هجن ۽ هڪ وجه اسلام جو هجي، اگرچه اهو وجه تمام ضعيف به هجي، تڏهن به ان تي اسلام جو حڪم ڪريو ڪفر جو نه ڪريو. هاڻي حالت ڇا آهي؟ نوانوي وجه اسلام جا هوندا ۽ فقط هڪ وجه ڪفر جو هوندو ته به انهي هڪ وجه ڪفر جي تي فتوى ڏيندا ۽ نوانوي کي اسلام جا ميٽي ڇڏيندا، حالانڪ شريعت موجب ”اَلْاِسْلَامُ يَعْلُوْ وَلَا يُعْلٰى“ جو حڪم آهي ته اسلام جو پاسو غالب ڪريو ۽ ڪفر جو پاسو مغلوب ۽ محو ڪريو. ٻيو حضرت امام رباني صاحب، پنهنجن ڪتابن ۾ شيعن جي من هب جو ڪيترو رد ۽ جرح قدح ڪيو آهي ۽ ڪيترن مسئلن ۾ قرآن شريف جي صريح آيتن سان سندن من هب کي خلاف ڏيکاريو آهي، اهي مڪتوب ڏسبا ته پتو پوندو ته هنن جي ڪفر ۾ شڪ شبهو ڪونه آهي. پر اچرج آءٌ اوهان کي مڪتوبات شريف ۾ ڏيکاريان، پاڻ شيعن تي به ڪفر جي فتوى ڪانه ڪئي اٿن بلڪ صاف لکيو اٿن:-

مسئله خلافت از اصول دين نيست از فضوليات است اگر از اصول دين بودے
در قرآن شريف تصريح آن شدے و رسول الله صلى الله عليه وسلم اظهار آن کردے

رسول الله صلى الله تعالیٰ عليه وسلم، گمراه فرقن جهڙوڪ معتزله، قدريه، جبريه وغيره کي پنهنجي امت ۾ شمار ڪيو اٿن ۽ فرمايو اٿن ”سَتَفْتَرِقُ اُمَّتِيْ عَلٰى ثَلٰثَةٍ وَّسَبْعِيْنَ فِرْقَةً“. يزيد جهڙي ظالم، فاسق، فاجر تي لعن ڪرڻ کان پراسائي پيشوائن، منع ڪئي آهي، پوءِ ديوبندي علمائن تي لعنت ڪرڻ، ڪيترو جائز چوندا ان ڪري آءٌ هنن تي لعن طعن نٿو ڪريان، هنن کي ڪافر نٿو چوان، تهن تي ڪو مونکي وهابي چوي ته ڀلي چوي ”وَاَقُوْلُ كَمَا قَالَ الْاِمَامُ الشَّافِعِي

لَوْ كَانَ رَفْضًا حُبُّ اٰلِ مُحَمَّدٍ　　فَلْيَشْهَدِ الثَّقَلَانِ اِنِّيْ رَافِضٌ

مسلمانو! ٻيو ته لعن طعن ڪرڻ کان حديثن ۾ ڪيتري سخت منع ۽ تهديد

آئي آهي. پاڻ سڳوري ن عليه الصلواة والسلام فرمايو آهي، تہ ”جيڪو شخص ٻئي کي ڪافر چوندو ۽ اهو ڪفر جو حقدار نہ هوندو تہ ڪفر موٽي چوندڙ کي لڳندو.“ حضرت امام رباني مجدد الف ثاني جو شيخ محي الدين ابن العربي سان مسئله وحدة الوجود ۾ ڪيترو اختلاف آهي ۽ آهي بہ اعتقادي مسئله، تڏهن بہ هُن تي ڪُفر جي فتوىٰ نہ ٿا ڏين، بلڪ لکن ٿا تہ ” باوجود اختلاف شيخ محي الدين را از مقبولانِ بارگاه ميدانم.

محقق فقيهن ڪلمات ڪفريہ تي جيڪي بعضي فتاوائن ۾ مثلاً مالابد منه جي حاشيي ۾ لکيل آهن ” فتوىٰ ڏيڻ جي منع ڪئي آهي ۽ صاحب بحر الرائق، جيڪو حنفين ۾ وڏو محقق فقيہ آهي لکي ٿو تہ :- ”وَاِنِّيْ عَزَمْتُ عَلٰى نَفْسِيْ اَنْ لَّا اُفْتِيْ بِشَيْءٍ مِّنْ كَلِمَاتِ الْكُفْرِ“ يعني مون قسم کنيون آهي تہ ڪلمات ڪفريہ تي فتوىٰ ڪفر جي نہ لڳائيندس ۽ مولانا عبد الحي لکهنوي بہ ان جي تائيد ۾ فتوىٰ لکي آهي

ديوبندين پٺيان نماز پڙهڻ جو مسئلو

هي مسئلو ٽيهن سال کان صاحبِ علم ۽ فضيلت، مون کان زباني ۽ ورقي پڇيو، مون زباني جواب بر وقت ڪين ڏنو ۽ مفصل تقرير ڪري، سندن خدشا دفع ڪيا، پوءِ ڪي دوستن ورجايو تہ اها تقرير تحرير ڪري اسان کي ڏيو. مون مڪمل تحرير لکي مگر اها هن وقت مون وٽ ڪانہ آهي نہ تہ هن ڪتاب ۾ نقل ڪريان ها

مختصر مطلب هي آهي تہ اهو سوال نہ فقط اسان جي سنڌ ملڪ ۽ هندستان سان لاڳو آهي، بلڪ اوّل هي سوال عربستان سان، جده، مڪه، مدينه شريف سان لاڳو ٿئي ٿو، جو اُتي جا پيش امام سڀ نجدي آهن ۽ نجدي وهابيت ۾ سنڌ جي ۽ هند جي کان اشد وافلاظ آهن. هاڻي هنن جي پٺيان نماز پڙهڻ صحيح جائز ٿا چئو يا ناجائز؟ جي جائز ٿا چئو تہ ”مع الكراهة التحريم واجب الاعادة“ آهي يا نہ. بي صورت ۾ هيتري خلق خدا تعاليٰ جي جيڪا سڀ دنيا مان حج ڪرڻ اچي ٿي جنهن ۾ علماء فضلاء اوليا مشائخ بلڪ ڪي قطب، غوث ۽ ابدال بہ ضرور آهن، ڇا؟ انهن سڀني جون نمازون ناجائز يا مڪروه ۽ وجوب الاعادة آهن. باقي منهنجي تنهنجي نماز سيني کان اعليٰ ۽ افضل آهي سواءِ تمام امت رسول الله صلى الله عليه وسلم تي اهڙو سخت حڪم ڪري نٿو سگهان.

”لَا تَجْتَمِعُ اُمَّتِيْ عَلَى الضَّلَالَةِ فَمَنْ شَذَّ مِنَ الْجَمَاعَةِ شُذَّ فِي النَّارِ“ جو حڪم به اهڙي جاءِ تي ياد رکو ۽ نصب العين بڻايو. اوّل ته اسين قبول ٿا ڪريون ته ڪو شخص پيش امام ديوبندي آهي يا نجدي آهي، اهو ڪهڙو ولا ۾ آهي ته انهي شخص جا عقائد به ڪفريه هجن نه اسان جو ڏنل آهي نه اسان جي سالڪن جا سُڃاڻ آهي.

اسين ڪيئن چئون ته هن جا عقائد برخراب آهن، ڇو ته ايمان هر شخص جو پنهنجو پنهنجو آهي، هڪڙي مدرسه جا، هڪڙي ڳوٺ جا ۽ هڪڙي ذات جا ماڻهو آهن، پر عقيدو هر هڪ جو جدا جدا آهي، هڪڙو ڀاءُ سُنّي ٻيو شيعو آهي، هڪڙو ديوبندي، هڪڙو بريلوي آهي بغير ثابتي جي ناحق ڪنهن کي الزام لڳائڻ يا بدگمان ڪرڻ وڏو گناه آهي. اسان کي لانهي امر آهي ”ظَنُّوا الْمُؤْمِنِيْنَ خَيْرًا“ خير، اسان کي هتي بحث مختصر ڪرڻو آهي، نه ياده بحث مباحثو ڪرڻو نه آهي، پر نه ماڻ خير القرون ۾ ته سون ٿا ته اصحابن، تابعين ۽ تبع تابعين، پنهنجي زماني جي امير خليفن جي پٺيان باوجود اختلاف عقيدن جي، نمازون، جمعا ۽ عيدون هميشه پڙهيون آهن، باوجوديڪ خلفاءِ بني اميه ۽ عباسيه، نه فقط عملن ۾ بلڪ اعتقادن ۾ به خراب هوا، ڪي معتزله، ڪي قدريه ۽ ڪي جبريه هوا ”بني اميه“ ته اڪثر ڪري ناصبي دشمنانِ آلِ رسول هوا صلى الله تعالىٰ عليه وعلىٰ آله وسلم.

آخرين مسئله جي فتوىٰ ۽ تنقيح هي آهي ته وڏن شهرن ۾ جتي اوهان جي دسترس ۽ اثر نه آهي، اُتي ماڻ ڪري جماعت سان نماز پڙهي وڃو ۽ چون چرا نه ڪريو، ته فتنو ۽ فساد پيدا نه ٿئي. اوهان کي پڻ عرض ڪري مسجد مان ڪيئي نه ڇڏيون باقي جتي اوهان جو اثر ۽ رسوخ هجي مثلاً پنهنجي مسجد پنهنجي ڳوٺ ۾ آهي ۽ باشندا سڀ اوهان جي زيرفرمان آهن، اتي پڻ اوهين اهڙو احتياط ڪريو ۽ اهڙو فاسد العقيده پيش امام ڪيئي ٻيو ڪو دل پسند پيش امام رکو.

ريل گاڏي جا مسئلا

ريل گاڏيءَ ۾ به نماز پڙهڻ فرض آهي، ضرور پڙهڻ گهرجي ڇو ته نماز خواه ڪنهن حال ۾ به فرض آهي. ائين نه آهي ته اوهين ريل گاڏي ۾ چڙهيا ته نماز معاف

ٿي ويئي مگر ڪن مسئلن ۾ فرق آهي جي اوهانکي ٻڌايون ٿا-

مسئلو (١) نماز بيهي پڙهڻ فرض آهي مگر ريل گاڏي ۾ عذر جي ڪري ويهي پڙهڻ به درست آهي. گاڏي جي لوڏي ڪري ڪو بيهي نه سگهي يا بيهي پڙهڻ جي جاءِ نه هجي ته نماز ويهي پڙهجي.

مسئلو (٢) قبله ڏي سامهون ٿيڻ به فرض آهي. مگر لاچاري حالت ۾ ٻئي طرف منهن ڪري پڙهڻ به درست آهي، مگر اها نماز وري قضا ڪندو

مسئلو (٣) ريل گاڏي ۾ تَيَمُّمُ ڪرڻ به درست آهي. جيستائين پاڻي نه هجي ته تختن يا جتي دز گهڻي هجي اتي تَيَمُّمُ ڪرڻ درست آهي يا ته پاڪ مٽي جو ڳڀ ڪٿي پلاند ۾ ٻڌي وٺو انهي سان هر وقت تيمم ڪريو. مطلب ته نماز ڇڏڻ لاءِ شريعت ۾ ڪو عذر آهي ئي ڪونه صفا آگهاٽ هجي ته به ويهي نماز پڙهي. مون ته هڪڙي اولياءِ جو نقل ڪتاب "حڪايات الاولياءِ" ۾ ڏٺو آهي ته هڪ شخص کي، جو نماز نه پڙهڻ جو عذر "وضو ڪرڻ جي تڪليف" ٻڌايائين، حڪم ڪيائين ته بي وضو به وڃي نماز پڙهه پر ڇڏ نه

مسئلو (٤) اوهين نماز پڙهو پيا ته گاڏي هلڻ واري ٿئي ۽ اوهانجو سامان يا رفيق هليا ٿا وڃن ته اوهانکي نماز ڇڏي گاڏيءَ ۾ چڙهي وڃڻ جي اجازت آهي.

مسئلو (٥) گاڏي ۾ ٤٨ ميلن کان پري اوهانکي وڃڻو آهي ته اوهين مسافر آهيو چئن رڪعتن واري نماز ٻه رڪعتون ڪري پڙهو اگرچه گاڏي هڪ ڪلاڪ ۾ اتي پهچي وڃي ٿي-

مسئلو (٦) مسافري ۾ اوهانکي سُنَّتن نه پڙهڻ جي اجازت آهي مگر منع نه آهي جيستائين فرصت هجي ته پيا پڙهو، باقي وتر ته واجب آهي ضرور پڙهو ڇو ته واجب کي فرض جو حڪم آهي مٿيون ڪتاب حڪايات الاولياءِ مطبع ربلوے روڊ لاهور جي صفحه ١٦٤ ۾ مفصل مذڪور آهي ۽ ٻيون به اهڙيون عجيب حڪايتون ان ۾ لکيل آهن-

آئون ته اوهانکي اهڙي فتوىٰ کانه ڏيندس ته اوهين خواه مخواه بنا وضو جي

نماز پڙهو پر آئون صرف اهيو ٿو ٻڌائڻ گهران ٿو ته نماز نه پڙهڻ جي واسطي ڪو عذر آهي ئي ڪونه.

فقيهن به لکيو آهي ته لاچاريءَ حالت ۾ پيشاب وهندي يا رت وهندي به بنا وضوءَ پليتي سان نماز پڙهجي نماز ڪنهن به صورت ۾ نه ڇڏجي

هيئنر ڏسڻ ۾ تو اچي ته چڱا ڀلا ماڻهو ڪانپ ڪئي ويو ويٺا هوندا آهن. ڀلا نماز جو ڪا پڙهو؟ سائين ڪا ٿيڇ ٿيل آهي مٿو ميرو آهي. ٻاهر مسجد جي نڪ ڪو هي آهي، پاڻي جو نلڪو به لڳل آهي، ٻاهران پاڻي جو ڊرم يا گوني واهوڙي پيو پوءِ ڪپڙن پاڪ ڪرڻ ۾ يا غسل ڪرڻ ۾ ڪهڙي دير آهي؟ ڪهڙي تڪليف آهي؟ ڪهڙو عذر آهي؟

اسانجي وڏن ابن ڏاڏن جي انگريزي نموني کان نفرت

اسانجا حضرت والد صاحب نقل ڪندا هوا ته جڏهن اسان خُراسان کان حضرت صاحب وڏي سان باعيال اطفال سنڌ ۾ آيا سين، تڏهن اسان شڪارپور يا ڪراچيءَ مان ڪيسي جي هڪ واچ ورتي سين مگر حضرت صاحب وڏي جي خوف کان ظاهر نه ڪئي سون، هن جي زنجير به لڪائي ڪيسي ۾ اندر وجهندا هواسين ته متان حضرت صاحب ڏسي ۽ ڪاوڙ ڪري ته هي انگريزي فيشن ڇو ٿا ڪريو. آخر هڪ ڏينهن رئيس ولي محمد خان پُڙگڙي هو يا قاضي فيض محمد ديني هو تنهن هڪ نئين واچ حضرت صاحب جي خدمت ۾ نذرانه طور عرض ڪري چيائون سائين هي شيءِ تمام يعني وقت صحيح ٻڌائڻ لاءِ ڏاڍي ڪارگر آهي. هيئنر چاٻي ڏئي هلائبي ۽ هنن اگهن تي ڪانٽا برابر ڪبا حضرت صاحبن پسند ڪئي ۽ فرمايائون ته هي نمازن جي وقت ڏيکارڻ لاءِ ڪارائتي ٿيندي، سندن نذرانو قبول ڪري پاڻ ڪيسي ۾ وڌائون. هن کان پوءِ اسان کي جرأت ٿي ۽ پنهنجي واچ ظاهر ڪري ڪيسي ۾ رکي سين. ڪوٽ پتلون يا ٽائي ته نه هيو پر انگريزي زين گهوڙي تي چڙهڻ به وڏو عيب هو ڪن حضرات جڏهن سنڌ ۾ زين تي چڙهڻ شروع ڪيو ته ٻيا حضرات جڏي ڏي هنن تي طعن هڻندا هوا ۽ گلا ڪري چوندا هوا ته ڏسو فلاڻو بوٽ پائي زين تي چڙهي ٿو گويا ڪر هڪڙو انگريز گشت تي نڪتو آهي. هو زمانو ڏٺو سين، هي زمانو به ڏسون ٿا مرد ته

مرد ۽ زالون به انگريزي فيشن کي ڇهتي ويون آهن ۽ انهون اگهاڙيون! اُٿا اگهاڙا
عجب آهي جو انگريز ملڪ ڇڏي ويا پر ماڻهو هنن کي ڇنبڙيا پيا آهن، هنن جي
پيروي نٿا ڇڏين.

پنهنجو حال

مون کي فارسي عربي ته مائٽن زور ڪري پڙهائي. جڏهن درسي
ڪتاب پڙهي پورا ڪيم، تڏهن مون کي انگريزي سکڻ لکڻ پڙهڻ
جو شوق جاڳيو پر حضرت صاحب جي خوف کان ڪين ٿو اهڙو اظهار ڪري سگهيس.
پوءِ جا ڪنهن وقت هوس جو ڪو "انگريزي خوان" دوست مريد ايندو هو ته لڪ ڇپ ۾
ان کان انگريزي سکندو ۽ پڙهندو هوس. اي، بي، سي لکڻ پڙهڻ اهڙي طرح سکي
ويس. پوءِ لفظن جا اچار ۽ معنائون، گرامر موجب ننڍا ننڍا جملا، سکڻ شروع
ڪيم. آن ۽ جيم سنڌي يار دو ٽيچر جيڪي انگريزي سکڻ جي آساني لاءِ ڇپيا ويا آهن
انهن مان مدد ورتم. مطلب ته پنجن ستن سالن تائين مخفي محنت ڪيم ۽ ايترو محاورو
حاصل ڪيم جو سولو سولو، ڪتاب يا خط پڙهي سگهندو هوس. ڪو اکر سمجهڻ ۾ نه
ايندو هو ته سنڌي ۽ اردو ڊڪشنري جا ڪتاب گهرائي رکيا هوم اُن مان لغوي
لفظن جي معني ڳولي مطلب ڪڍي وٺندو هوس، تان جو ان وقت ۾ خلافت جي تحريڪ
سنڌ ۾ زور شور سان شروع ٿي، ماڻهن انگريزي نوڪرين ۽ اسڪولن جو بائيڪاٽ
شروع ڪيو. مون کي به افسوس ٿيو ته هن وقت ماڻهو انگريزن جو بائيڪاٽ ڪري
رهيا آهن ۽ آئون هاڻي انگريزي پڙهڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهيان. جيئن ڪجهه
شعر مرحوم شاهه آغا، جنهن انگريزي جي ڇيار. پوءِ اهو خيال ڇڏي ڏنم. هاڻي محاورو
ڪونه آهي، جيڪو ٿورو گهڻو سکيو هوس، سو به وسري ويو هاڻي فقط ايترو آهي جو ڪنهن
نالو يا ائڊريس لکيل هوندي ته پڙهي وٺندس.

لطيفو

هڪ سال هڪڙو مولوي صاحب صوابي پٺاڻ، مون وٽ صحيح بخاري ۽
تفسير جلالين پڙهندو هو ۽ فقه جا ڪجهه ڪتاب پڙهيل هئس. مون
ڪيس چيو ته مولوي صاحب، توهان صرف ۽ نحو پڙهيل نه آهيو تنهن ڪري هي ڪتاب
پڙهي نه سگهندئو، پوءِ هدايت النحو شروع ڪرائي مانس، "باب تنازع الفعلان"
۾ هي مثال آيو ته "ضَرَبتُ وَ اَكرَمتُ زيداً" ماريو مون زيد کي ۽ تعظيم ڏني مون زيد کي

مون کان سوال ڪيائين ته سائين زيد ويچاري کي جو ناحق مار ملي ۽ بي عزتو ڪيو ويو. حالانڪ هو معزز ماڻهو هو جنهنکي تعظيم به ڏني وئي آهي. مولوي صاحب کي ڏاڍو ڏک ٿيو ۽ هاءِ هاءِ ڪرڻ لڳو.

مون چيو مولوي صاحب هي فرضي مثال ناهيل آهي وانئي ڳالهه ۾ ڪجهه ڪونه آهي، پر مولوي صاحب کي اعتبار نه پيو اچي ته مصنف صاحب ڪئين ڪوڙ ڳالهايو هوندو، خير ٻئي ڏينهن سبق پڙهائڻ وقت اسانجو عزيز پڙهيل صاحبزادو وينو هو مولوي صاحب جي ڏک ۽ غم جي ڳالهه هن سان ڪئي وئي، هن چيو مولوي صاحب زيد نالو آهي مصنف جي پٽ جو، تنهن سبق نٿي پڙهيو، سندس پيءُ مار ڪييس پوءِ سبق چڱي طرح پڙهيائين پوءِ پٽس کيس پرچائي، تعظيم ڏني. مولوي صاحب هن ڳالهه تي خوش ٿيو ۽ چيائين ته مون پاڻ سمجهو ٿي ته زيد کي بي گناهه مار نه ملي هوندي. مطلب ته منهنجي ڳالهه تي مولوي صاحب کي تسلي نه ٿي هڪڙي مصنوعي ڳالهه تي خوش ٿيو. "پائی کج را موزه می بایست کج"

ڪنز الدقائق جا ڪي مسئلا ۽ مغلق عبارتون ۽ ڳجهارتون

ڪنز الدقائق ۾ ڪي مسئلا، مغلق عبارت ڳجهارت سان لڪيل آهن، طالبن جي آساني لاءِ انهن جو حل لکون ٿا.

قال المصنف "مَسْئَلَةُ الْبِئْرِ جَحَطٌ" ج مان اشارو آهي "هُمَا نَجِسَانِ" ڏانهن ح مان مطلب آهي "عَلَى حَالِهِمَا"، ط مان مطلب آهي "هُمَا طَاهِرَانِ".

صورت مسئله جي هن طرح آهي ته هڪ شخص تڙ واهرو آهي مگر سندس بدن پاڪ آهي پليتي ڏوتل آهي، سو بوڪي يا باٽلي ڪڍڻ لاءِ کوهه ۾ گهڙيو ٿيو ڏئي بوڪو يا باٽلي ڪڍيائين ۽ گهڙي به ڪيائين، هاڻي انهي مسئله ۾ ٽي قول آهن:- هڪڙو قول امام ابو حنيفه صاحبؒ جو، فرمائي ٿو "هُمَا نَجِسَانِ" يعني کوهه جو پاڻي پليد ٿيو ۽ ماڻهو جو بدن به پليد ٿيو، جو ته پاڻي مستعمل امام صاحب وٽ پليد آهي، تنهن سان هن جو بدن به پليد ٿيو، ٻيو قول آهي امام ابو يوسف صاحبؒ جو اهو فرمائي

تو "عَلٰى حَالِهِمَا" يعني ٻئي پاڻي ۾ ماٺهو ٻنهني اڳوڻي حال تي باقي آهن، پاڻي پليد نه ٿيو جو ته مستعمل پاڻي هن ڪري پليد نه آهي ۾ ماڻهو جو ترڻ نه لٿو جو ته ترڻ ۾ پاڻي مٿي تي پلٽائڻ هن ڪري فرض آهي سو ڪم هن ڪونه ڪيو. ٽيون قول امام محمد جو آهي، فرمائي ٿو "هُمَا طَاهِرَانِ" ٻئي پاڪ آهن جو ته پاڻي مُستعمل هن ڪري به پاڪ آهي ۽ ترڻ واري جو ترڻ به لهي ويو جو ته مٿي تي پاڻي پلٽائڻ هن ڪري ضروري نه آهي ٻي اهڙي عبارت گجهارت جهڙي ڪنز ۾ آهي.

مسئله:- "وَلَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِلَّا فِي فَقْعَسَ صَمْعَجَ"

يعني تڪبيرن چوڻ وقت نماز ۾ هٿ مٿي نه کڻي، برخلاف امام شافعيؒ جي، جو هو رڪوع ۽ سجده ۾ هٿ مٿي کڻندا آهن. باقي جن جاين تي هٿ مٿي کڻبا آهن، اهي اٺ جايون آهن جن ڏانهن اشارو هنن اکرن ۾ ڪيل آهي.

ف:- يعني تڪبير افتتاح جي. افتتاح جي معنى نماز شروع ڪرڻ وقت نماز پنج وقتي هجي يا جنازه يا عيدن جي، نه تڪبيرن چوڻ وقت هٿ مٿي ڪن نه ڪي.

ق:- جي معنى دعا قنوت پڙهڻ وقت وتر ۾.

ع:- جي معنى عيدين جي زوائد تڪبيرن وقت.

س:- جي معنى "استلام حجرالاسود" يعني حاجي جڏهن حجر اسود کي چُمي طواف جو ڦيرو شروع ڪري.

ص:- جي معنى "صفا" تي چڙهڻ وقت قبله کي سامهون ٿي هٿ مٿي کري تڪبير چوي.

م:- جي معنى "مروة" تي چڙهي اهڙيءَ طرح تڪبير ۽ چوي جهڙيءَ طرح، "صفا" تي چيا ٿين.

ع:- جي معنى عرفات ۾ جبل رحمة تي چڙهي قبله کي سامهون ٿي تڪبيرن چوڻ وقت هٿ مٿي کڻي.

ج:- جي معنى "رمي الجمار" يعني شيطان کي پٿرين هڻڻ وقت فقط ٻن جمرن تي جمرة الاولىٰ ۽ جمرة الوسطىٰ تي وقوف وقت هٿ مٿي ڪري تڪبير چوندو.

پيو ڪنھن ۾ آھي. "وَتَحِلُّ اُخْتُ اِبْنِهٖ رَضَاعًا وَ نَسَبًا" يعني نڪاح ڪرڻ پيءُ جو رضاعي يا نسبي پٽ جي ڀيڻ سان جائز آھي. ھاڻي رضاعًا ونسبًا علي سبيل التنازع ٻن سان لڳي ٿو تنھن مان چار صورتون پيون اٿن ٿيون.

(١) يعني پيڻ رضاعي ھجي ان جو پاءُ به رضاعي ھجي.

(٢) يا پيڻ نسبي ھجي ان جو پاءُ به نسبي ھجي يعني ٻئي نسبي ھجن

(٣) يا پيڻ رضاعي ھجي ان جو پاءُ نسبي ھجي.

(۴) بر عکس انجي يعني پيڻ نسبي پاءُ ان جو رضاعي تنھن مان ھڪڙي مسئلہ جي صورت جنھن ۾ پاءُ به نسبي ۽ پيڻ به نسبي ھجي. واضح ڪري اوھانکي ٻڌايان ٿو ٻيءَ قياس تي ٻيون صورتون پاڻھي سمجھي وينداء. مثلاً اوھانجي پيءُ ٻي عورت سان شادي ڪئي، جنھن کي اڳيئن مڙس مان اولاد آھي، ان عورت جو نالو آھي فاطمه، ۽ ڌيءُ جو نالو آھي زينب، ھاڻي اوھانجي پيءُ مان ھن کي پٽ ڄائو جنھنجو نالو آھي زيد، زيد ٿيو اوھانجو نسبي پاءُ، جو اوھانجي پيءُ جو پٽ آھي. ھاڻي اوھانکي زيد جي ملڻي پيڻ زينب سان جيڪا فاطمه جي ڌي آھي اڳوڻي مڙس مان، نڪاح ڪرڻ درست آھي

سوال:- پاءُ پيڻ جو نڪاح ڪرڻ ته اصلاً درست نه آھي خواه پاءُ پيڻ رضاعي ھجن يا نسبي. پوءِ ھن جو نڪاح زينب سان ڪئين درست ٿيو؟

جواب:- پاءُ پيڻ انھن کي چئبو آھي جو اوھانجي پيءُ يا ماءُ جو اولاد ھجي اوھانجو ماءُ پيءُ ٻيو. زينب جو ماءُ پيءُ ٻيو. اوھانجي پيڻ ڇاڪاڻ ته غاية الامر اوھانجي والد جي منڪوحه زال جي ڌي آھي تنھن جي نڪاح ڪرڻ ۾ ڪھڙو شڪ آھي. جئين ڪو شخص ھڪڙي عورت سان پاڻ شادي ڪري ٿو ۽ ان جي ڌي پنھنجي پٽ کي پرڻائي ٿو ته درست آھي. ھي بدائين آھي.

شرح وقايه ۾ باب رضاع ۾ فارسي بيت آھي.

ازجانب شيرده ھمه خويش شوند ∴ وزجانب شيرخوار زوجان وفروع

ھن ھڪڙي بيت مان اوھانکي سوين مسئلا رضاع جا معلوم ٿيندا، انھڪري اوھين ھي قاعدو چڱي طرح ذھن نشين ڪريو ته سڀئي مسئلا ھن مان اوھانکي ھٿ اچي ويندا

ڄاڻڻ گھرجي ته رضاع ۾ ٻه طرف آھن:- ھڪڙو طرف کير ڏيڻ واري عورت جو

جنهن کي مرضعه ڄڻيو آهي ان جو طرف هو يا ۽ هُن جا مٽ مائٽ عزيز قريب اصول ۽ فروع ٻيو طرف آهي کير پيئڻ واري ٻار جو، ۽ هُن جا مٽ مائٽ، هائي چوي ٿو "از جانب شيرده همه خويش شوند" يعني کير ڏيڻ واري عورت ۽ هُن جا مٽ مائٽ، سڀ کير پيئڻ واري جا حقيقي مٽ مائٽ ٿيا. جيئن اها عورت کير ڏيڻ واري هن جي حقيقي ماءُ ٿي ۽ هُن جو اولاد، پٽ ۽ ڌيئرون، هُن جا ڀائر ۽ ڀينرون ٿيا، انهن جو اولاد، هِن جا ڀائٽيا ۽ ڀاڻيجا، هُن مائي جا ڀائر ۽ ڀينرون هِن جون ماسيون ۽ ماما، ان عورت جو مڙس، جنهن مان کير اهو پيدا ٿيو آهي، اهو ٿيو هن ڇوڪري جو حقيقي پيءُ ۽ ان جا ڀائر، هن جا چاچا، ۽ هن جا چاچا، ڏاڏا، نانا، هن ڇوڪري جا سڳا چاچا، ڏاڏا، نانا، سڀ سڀ کير پيئڻ واري ٻار تي حرام ٿيا. ٻيو طرف جيڪو کير پيئڻ واري ٻار جو تنهن لاءِ چوي ٿو "واز جانب شير خوار زوجان فروع" يعني کير پيئڻ واري ٻار جا فروع، يعني اولاد هُن جا، ۽ زوجان يعني زال مڙس هُن جا، مرضعه واري طرف تي حرام ٿا ٿين. مرضعه پاڻ ۽ هُن جو مڙس، ٻار جي اولاد سان، يا ٻار جي زال ۽ مڙس سان شادي نٿو ڪري سگهي. مثلاً کير پيئندڙ ٻار زال آهي تنهن جي مڙس سان اها مرضعه شادي نٿي ڪري سگهي ۽ جيڪڏهن ٻار مرد آهي ته ان جي منڪوحه زال سان هن جو رضاعي پيءُ يعني مرضعه جو مڙس شادي نٿو ڪري سگهي. جو ته اها زال هُن جي ٿي نُنهن ۽ مرضعه لاءِ رضيع جو مڙس ٿيو هُن جو ناٺي تنهن سان به شادي ڪرڻ دُرست نه آهي. باقي رضيع جا اصول يعني حقيقي پيءُ ماءُ عورت مرضعه جي طرف تي حرام نه آهي مثلاً رضيع جي حقيقي پيءُ سان مرضعه شادي ڪري يا مرضعه جو مڙس رضيع جي ماءُ سان شادي ڪري ته دُرست آهي.

فائدو:- رضيع چئبو آهي کير پيئندڙ ٻار کي پوءِ ڇوڪر هجي يا ڇوڪري. مرضعه چئبو آهي کير پيار يندڙ زال کي.

ولايتي کير ڊبن ۾ بند ٿيل جو مسئلو

مومنن کي پاڻ ان ۾ شڪ شبهو رهندو هو. خير هن ملڪ ۾ ته ڍڳن جو کير تازو هر جاءِ تي ملي ٿو. باقي بحري جهازن ۾ حاجين جي چاءِ لاءِ صبح و شام اهو کير استعمال ٿيندو

آئون هميشه انهي ڪري لاءِ تحقيقات ڪندو هوس، ٻچا ڳالهه ڪندو هوس آخر ڪراچي ۾ هڪ دوست مليو، جو لنڊن ۾ ٽي سال رهي امتحان پاس ڪري آيو هو. تنهن کان به پڇيو ويو، تنهن مونکي تسلا ڏني ته، ته، هي وهم اجايو آهي. ولايت ۾ آئون ڏسي آيو آهيان ته ڏڳين جي واسطي جدا وڏا واڙا ٺهيل آهن. انهن کي گاهه دائو ملي ٿو ۽ انهن جي ڏهائي مشين جي ذريعي ٿئي ٿي. هر روز ڊاڪٽر انهن جي تپاس ڪندا آهن ته متان بيمار ڏڳي جو کير نه هجي پوءِ اهو کير سڀ به مُهر ڪري خريدارن کي ڏيندا آهن. باقي مُردار جانور جو کير پاڻ هنن وٽ قيمتي شيءِ آهي سو چوڏڳين جي کير ۾ وجهندا، پوءِ مونکي اهو شڪ لهي ويو. هونئن به شريعت جو مسئلو آهي ته ڪنهن به شيءِ کي شڪ ۽ شبهي سان حرام نه ڪيو. "اَلاَصلُ فِي الاَشيَاءِ الحِلُّ وَالاِبَاحَةُ." اِي فتويٰ ڏبي خصوصاً جتي عموم بلويٰ هجي.

هتي اسان کير جو نالو مثال طور ڏنو آهي - بيون ولائتي شيون کاڌي جون جيئن ڪيڪ، بسڪوٽ وغيره تن جو به حڪم اهو آهي. باقي تقويٰ طور کو پرهيز ڪري ته ڀلي ڪري فتويٰ ٻي شيءِ آهي تقويٰ ٻي شيءِ آهي.

اسان جا حضرت والد صاحب، هندن جي هٿ جي مٺائي ۽ اسٽيشن جي ماني اصل ڪونه کائيندا هوا، ۽ ڪي سندن خاص مريد به ڪونه کائيندا هوا، مگر ٻين کي منع ڪانه ڪندا هوا بلڪ شادين مرادن جي موقعه تي، مٺن جا مٺ مٺائي گهرائي اندر باهر تقسيم ڪندا هوا.

امام ابوحنيفه جي شاگرد امام محمد شيباني جو نقل آهي ته هڪڙي ڏينهن پاڻ امام صاحب کان مسئلو پڇيائين ته سائين هي جُنڊي يعني ملٽري جا ماڻهو جي طهارت برابر نه ڪندا آهن ۽ شراب به واپرائيندا آهن ان جي ڪپڙن ۾ بغير ڌوئڻ جي نماز پڙهڻ درست آهي يا نه؟ امام صاحب فرمايو درست آهي وري عرض ڪيائين ته اهو ڪيئن ٿيندو ويلا اهين هنن جي ڪپڙن ۾ نماز پڙهندا؟ امام صاحب چيو آئون ته تنهن ڪپڙن ۾ به نماز نه پڙهندس مگر فتويٰ اهڙي نه ڏيندس.

مسئله:- اوهانجي طعام ۾ مک پئجي وڃي ته اها مک ٻڏي اُڇلائي ڇڏيو ۽ اهو طعام نه اُڇلايو. اهو ٻوڙ هجي يا کير هجي يا چاءِ هجي بيشڪ کائي ڇڏيو.

اسان کي خدا تعاليٰ ۽ سندس رسول جي حڪم ۽ هدايت جي پيروي ڪرڻ گهرجي، نه ڪنهن ڊاڪٽر يا فلاسفر جي قول جي. اسان ايمان رسول الله صلی الله تعاليٰ عليه وسلم جي قول تي آندو آهي ؛ نه ڊاڪٽرن ۽ پروفيسرن جي قول تي.

مکين کان ته ڪا جاءِ، ڪا شيءِ خالي نٿي رهي. کير، کٿو، ماني، ميوو سڀ تي مک ويهي ٿي. اوهانجي مُنهن تي، اکين تي ۽ هٿن پيرن تي هر هر مکيون وهن ٿيون اوهين مکين کان اهڙي سخت پرهيز ڪري نٿا سگهو. تنهن ڪري شريعت سڳوري اها آساني ڪئي آهي.

نقل آهي ته بهلول داناکي هڪڙي دفعي وقت جي بادشاه چيو ته "فقير صاحب! اوهانجي ڪا ڪار خدمت هجي ته اسين حاضر آهيون، اسان کي ٻڌايو ته اسين دل و جان سان بجاءِ آڻينداسين. فقير صاحب چيو ته "ها ٺو سائين، اسين به اوهانجي رعيت آهيون اسان کي مکين ڏاڍو تنگ ڪيو آهي، مهرباني ڪري انهن کان اسان کي ڇڏايو" بادشاه چيو! " فقير صاحب اهو ته اسانجي وس ۾ نه آهي، مکين کي اسين ڪيئن بند ڪريون" چيائين پوءِ توهن بادشاه ڇالاءِ ٿيو آهين؟ تنهنجو حڪم مکين تي به نٿو هلي پوءِ بادشاهي تي ايترو فخر ۽ غرور ڇالاءِ آهي.

فائده:- ذباب "جي معنيٰ" مک "- مأخوذ آهي "إِذَا ذُبَّ آبَ" کان يعني جڏهن هنکي تڙيو وڃي ٿو ته موٽي اچي ٿي. هزار ڀيرا هنکي تڙيو ياد وائون ڇنڪاريو فوري واپس ايندي. "مگس بيرون نخواهد رفت از دکان حلوائي" تنهنڪري اُن جو نالو ذباب رکيو اٿن.

سوٽي وٺڻ جو مسئلو

بايع مشتري پاڻ ۾ سودو ڪندا آهن ته مشتري سودي جي پڪائي لاءِ ڪجهه رقم اڳواٽ ڏيندا آهن، ۽ عام رواج آهي ته جيڪڏهن سودو نه ٿيو ته اها رقم سوٽي جي بايع کي ڦٻي ويندي ۽ انهي کان مشتري دستبردار ٿيندو. اهو غلط آهي بلڪ اها رقم سوٽي جي واپس مشتري کي ملندي ۽ جي سودو قائم ٿيو ته اها اصل قيمت مان وضع ڪري

باقي رقم بايع کي ڏيڻي.

⁂ قرآن شريف جي بي ادبي ڪرڻ کان سخت منع ⁂

اهو ڏک گهڻن سالن کان منهنجي دل ۾ موجزن آهي جنهن ڏسان ٿو ته مسلمان اخبارون، جن ۾ قرآن شريف جون آيتون، خدا تعالىٰ جا نالا، رسول الله صلى الله تعالىٰ عليه وسلم ۽ اصحاب ڪرام جا نالا عام طور لکڻ ۾ اچن ٿا ڪما زڪم بسم الله الرحمن الرحيم ته ضرور لکڻ ۾ ايندي ٿي جا "بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ" قرآن شريف جي آيت نه آهي؟ انجو ادب ۽ پاڪ رکڻ فرض نه آهي؟ اهي اخبارون گندن ڪچري ۾ اڇلايون وڃن ٿيون ۽ ماڻهن جي پيرن ۽ گهٽين ۾ پائمال ٿين ٿيون. بلڪ مردار گندن جي پاڻي ۾ غلاظت ۽ نجاست سان گڏ پليد ميدان پر پيل آهي ڀنا لڙهندي نظر اچن ٿا ۽ ڪنهن کي اهو احساس نه ٿو ٿئي ته ڇا اهڙي بي ادبي ڪرڻ ۾ اچي ٿي. اهي آيتون ۽ اهي نالا جن کي اسين تعويذ ڪري ڳچي ۾ ٻڌون ۽ دوا مريضن کي پياريون جن جي واسطي حڪم آهي ته "لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُوْنَ" ته ساڻن وري اهڙو ظلم ڪجي جو پليد پاڻي ۾ وجهي ڇڏجن يا جتين سان هنن کي لتاڙي هنن جي مٿان لنگهجي.

گناهن جا ڪم ته ٻيا به اڄ ڪالهه مسلمانن ۾ عام آهن پر هي گناهه ٻين گناهن جهڙو نه آهي، هن ۾ ته خوف ڪفر جو آهي. اوهان کي خبر نه آهي ته ڪتابن ۾ قرآن شريف جي بي ادبي ڪرڻ ۽ هن کي پليدي ۾ اڇلائڻ لاءِ ڪفر جو حڪم ڏنو اٿن اهڙو ڪبيره گناهه ڪيو آهي جنهن مان ماڻهو ڪافر ٿئي. مونکي ٻڌايو ته انگريزن جي وقت ۾ جڏهن ڪي غير مسلم، قرآن شريف جي اهڙي بي ادبي ڪندا هوا، ته ڏهن عام بلوو ٿيندو هو، ۽ خونريزي ٿيندي هئي ۽ هنن کي قتل ڪيو ويندو هو. اهڙا واقعا جيڪي شڪارپور ۽ حيدرآباد ۾ ٿيا هوا سي اوهان کي ياد هوندا. عجب آهي جو هاڻي خود مسلمان اهڙا ڪم ڪري رهيا آهن مگر ڪو غيرت ڪرڻ وارو ڪونه آهي ڪو چوڻ وارو ڪونه آهي، ڪباب يا پڪوڙا انهن پنن ۾ ڏني کائي ڇڏيندا آهي پنا گٽر ۾ وجهي ڇڏيندا يا انهن پنن سان ٻارن جي پالش ڪندا ۽ اڇلائي ڇڏيندا

مون ته هڪ مسلمان ڪُتب فروش جي دڪان تي ڏٺو ته ڪتابن جو بنڊل رکي، اُن تي چڙهي، مٿئين ڪٻاٽ جا ڪتاب لاهي خريدارن کي ڏيکاريائين ٿي، بجاءِ ٽيبل جي ڪتابن جا دَستار ڪري انهن تي چڙهندا هوا. الله تعاليٰ جي رحمت وسيع آهي، جو هنن جي مٿان نه آسمان ڪري ٿو نه زمين ڦاٽي ٿي ته هو غرق ٿين ٿا. مگر دير گيرد سخت گيرد مر ترا.

نقل آهي ته هڪڙي ڏينهن حضرت مجدد الف ثاني قضاءِ حاجت جي واسطي جاءِ ضرور ۾ ويا ۽ جڏهن وري نڪري آيا ڪيو گهرائي پنهنجو هٿ ڌوتائون ۽ فرمايائون ته ڪاڪوس ۾ وڃڻ کان پوءِ ڏٺو سين ته آڱر تي مس جو ڪارو ٽڪو آهي، تنهنڪري ڪاڪوس ۾ ڌوئڻ بي ادبي آهي، ٻاهر پاڪ جاءِ تي ڌوئي وري ڪاڪوس ۾ ويا.

اسان جا حضرت قبله صاحب هميشه تعويذ گهڻا لکندا هوا. ٻارن ٻچين زالن ۽ مردن کي حسب ضرورت تعويذ لکي ڏيندا هوا آخر عمر ۾ تعويذ لکڻ صفا بند ڪيائون فقط پاڻي يا شڪر دم ڪري ڏيندا هوا. انجو سبب پاڻ فرمائيندا هوا ته اسان پنهنجا لکيل تعويذ ڏٺا، جو ڪم لهڻ کان پوءِ ماڻهن اُڇلائي ڇڏيا هوا ۽ رُلن ۾ پيا هوا. تنهنڪري تعويذ لکڻ کان توبه ڪئي سين.

اخبار نويسن ڀائرن کي منهنجو عرض آهي ته بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۽ ٻيون آيتون قرآن جون اخبارن ۾ نه لکن، بلڪ ضرورت هجي ته انهي آيت جي معنيٰ يا اُن جو نمبر سورة ۽ سيپاره جو لکن قرآن شريف جي بي ادبي کان پاڻ کي بچائن.

مون اهڙن ڪاغذن ۽ اخبارن لاءِ پنهنجي گهر ۾ هڪڙو وڏو ٿيلهو ٽنگي ڇڏيو آهي ۽ ٻيو اوطاق ۾ ٽنگي ڇڏيو آهي. لکيل ڪاغذن ۽ اخبارن مان ڪم لاهڻ کان پوءِ انهن کي ٿيلهي ۾ وجهي ڇڏيا وڃن. اهي ڀرجي وڃن پوءِ گوڻ ۾ وجهي درياءَ ۾ لوڙهي ڇڏيندا آهيون.

خيال ڪريو آهي آيتون ۽ اسماء متبرڪه جن کي اسين تعويذ ڪري ٻچي ۾ ٻڌون جن کي اسين چُمي اکين تي رکون انهنکي وري اسين پيرن ۾ لتاڙيون ۽ ناپاڪ پليد گٽرن ۾ اڇلائي ڇڏيون ڪيڏو نه وڏو ظلم ۽ اندير آهي. ڪبيرن گناهن جا ته ٻيا به گهڻا قسم آهن پر انهن سان ماڻهو ڪافر نٿو ٿئي. مگر ڪلام الله شريف کي گندگي ۾ اڇلائڻ ڪري ماڻهو ڪافر ٿي وڃي ٿو.

فقه جي ڪتابن ۾ لکيل آهي ته مسلمانن جو لشڪر ڪافرن سان جنگ ڪرڻ وڃي، ته قرآن شريف پاڻ سان ڪٽي نه وڃي، متان ڪافرن جي هٿ نه چڙهي وڃي، ۽ قرآن شريف جي بي ادبي نه ڪن.

(۱) **مسئله:-** الله تعاليٰ جو نالو ڪنهن مصلي تي لکيل هجي يا رومال تي يا دسترخوان تي لکيل هجي، يا هنڌ جي چادر تي لکيل هجي ته ان جو استعمال ڪرڻ منع آهي.

قَالَ المولوي عبد الحي الكهنوي فِي كِتَابِهٖ نَفْعُ الْمُفْتِيْ وَالسَّائِلِ اِذَا كُتِبَ اِسْمُ اللّٰهِ تَعَالٰى عَلَى الْبِسَاطِ يُكْرَهُ بَسْطُهٗ وَالْقُعُوْدُ عَلَيْهِ لِاَنَّ فِيْهِ ابْتِذَالَ اسْمِ اللّٰهِ تَعَالٰى -

(۲) **مسئله:-** جنهن پٽي تي قرآن شريف لکيل هجي، اهو پٽو قبرن تي وجهڻ به منع آهي كَمَا قَالَ فِيْهِ قَدْ تَعَارَفَ فِيْ بِلَادِنَا اَنَّهُمْ يُلْقُوْنَ عَلٰى قَبْرِ الصُّلَحَاءِ ثَوْبًا مَكْتُوْبًا فِيْهِ سُوْرَةُ الْاِخْلَاصِ، هُوَ اِسْتِهَانَةٌ بِالْقُرْاٰنِ لِاَنَّ هٰذَا الثَّوْبَ اِنَّمَا يُلْقٰى تَعْظِيْمًا لِلْمَيِّتِ وَيَصِيْرُ هٰذَا الثَّوْبُ مُسْتَعْمَلًا مُبْتَذَلًا وَابْتِذَالُ كَلَامِ اللّٰهِ مِنْ اَسْبَابِ عَذَابِ اللّٰهِ انتهٰى - وَاَيْضًا قَالَ فِيْهِ وَعَلَيْهِ يَتَفَرَّعُ اَنَّ الرَّسَائِلَ الَّتِيْ يُسْتَغْنٰى عَنْهَا وَفِيْهَا اِسْمُ اللّٰهِ تَعَالٰى تُمْحٰى ثُمَّ تُلْقٰى فِي الْمَاءِ الْكَثِيْرِ اَوْ تُدْفَنُ فِيْ اَرْضٍ طَيِّبَةٍ كَذَا فِيْ نِصَابِ الْاِحْتِسَابِ

سوال:- آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جا خط، جيڪي غير مسلم بادشاهن ڏانهن هٿوهٿ موڪليل آهن، تن ۾ قرآن شريف جون آيتون لکيل آهن، پوءِ اهي ڪيئن ڇاپيون ٿا ته اخبارن ۾ قرآن شريف جون آيتون نه لکو؟

جواب:- هاڻي اهڙيون اخبارون به آنحضرت عليه الصلوٰة والسلام جي خطن وانگر سون ۽ چاندي جي پيتن ۾ رکي، بادشاهي خزانن ۾ پورو ادب و احترام" ۾ محفوظ رکجن ته پوءِ اوهانکي اجازت آهي وَاِذْ لَيْسَ فَلَيْسَ.

مون به سمجهو ته اوهين ضرور مون تي اهو اعتراض ونندؤ تنهنڪري ان جو دفع ڪيو ويو

بهرتقدير جيڪڏهن قرآن جي آيت لکڻ جي ضرورت هجي ته ان سورة جو نالو ۽ آيت جو نمبر لکو يا آيت جو ترجمو ڪري ڇڏيو.

تصويرن ٽنگڻ جي منع

هي خراب رواج به اڄ ڪالهه عام آهي، جو پنهنجن جاين ۽ پنهنجن بنگلن ۾ پنهنجون تصويرون ۽ پنهنجن ٻارن جون تصويرون يا معتبر ماڻهن جون تصويرون رنگين نقش نگارن سان سينگاري، نمايان جاءِ تي ڏاڍي شوق ۽ حُبّ سان ٽنگيندا آهن، هر صبح و شام انهيءَ جو ديدار ڪندا آهن - ۽ "لَعَنَ اللهُ الْمُصَوِّرِيْنَ وَالْمُصَوَّرَاتِ" جي ٺڪاري ۾ پاڻ کي داخل ڪندا آهن - ۽ بجاءِ رحمت جي پاڻ کي لعنت جو مستحق بڻائيندا آهن - رحمت وارن ملائڪن جو رستو بند ڪري شيطانن کي پنهنجي گهر ۾ وهاريندا آهن پوءِ اسان جهڙن پيرن کي گهر ۾ دني ويچي وهاريندا آهن ۽ چوندا آهن ته دعا ڪريو ته گهر آباد ٿئي، اسان جي رزق ۾ برڪت پوي، بيماريون دفع ٿين - هاڻي اسان جي دعا ۽ اسان جو تعويذ انهن کي ڪهڙو ڏيندو؟ - خدا تعاليٰ ۽ رسول خدا صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جنهن تي لعنت ڪندا، تنهن کي اسان جي دعا ڇا لڳندي؟.

مسئلو:- جاندارن شين جون تصويرون ٽنگڻ ته منع آهن، باقي بجاءِ تصويرن ۽ نقشا مثلاً باغن جا ڏيک يا ٻين جا شهرن جا ٽنگڻ جائز آهن. پر اڄ ڪالهه هي به رواج ٿيو آهي ته "بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ" يا ڪلمو لَا اِلٰهَ اِلَّا الله وغيره ٿلهن اکرن سان چٽيل ڪاغذ تي اُبتا سُبتا اکر لکي زينت جي واسطي ٽنگيندا آهن - اها بي ادبي آهي، اهڙا نقش ونگار جو شوق آهي ته ٻيا به گل چٽ گهڻا آهن - انهن سان پنهنجي دل جي تسڪين ڪريو - خدا تعاليٰ ۽ رسول الله جي نالن سان ڇو ٿا راند ڪريو بازي بازي بريش بابا هم بازي.

اسان جا ڏاڏا حضرت خواجه عبدالرحمٰن رحمة الله تعاليٰ جو نالو فارسي رسم الخط سان لکڻ به "هن نموني سان الله" پسند نه ڪندا هوا، هميشه عربي رسم الخط جي موافق (ھا) مدور الله لکندا هوا.

تَمَّتْ هٰذِهِ الرِّسَالَةُ الشَّرِيْفَةُ
بِعَوْنِهٖ تَعَالٰى وَ فَضْلِهٖ
وَكَرَمِهٖ

كتبه نور احمد عفا عنه الصمد سومرو نسباً نقشبندي مشرباً

تاريخ ٩ جمادي الاولىٰ سنه ١٣٩١ھ
٣ جولاءِ ١٩٧١ع

"خوشخبري"

علم دوست حضرات کي عموماً ۽ حضرت صاحب مد ظله العالی جي مخلصن ۽ مريدن کي خصوصاً خوشخبري ڏني ٿي وڃي ته "مخزن العلوم" جو حضرت صاحبن مرتب فرمايو آهي، انهي جا ڪي حصا (حصو علم ادب، حصو علم قرأت ۽ حصو علم فقه جو) ڇپجي تيار ٿي ويا آهن. باقي حصن مان، حصو علم طب ۽ حصو علم تعويذات جو جلد ڇپرايو ويندو، حصو علم حديث ۽ حصو علم تصوّف و سلوڪ جو ٿوري دير بعد ان شاءَ الله تعالیٰ شايع ڪيا ويندا -

شائقين حضرات کي ڇپيل حصا آساني سان دستياب ٿي ويندا

ملڻ جو هنڌ

واحد بڪ ڊپو جهونا مارڪيٽ ڪراچي ع ۲

عباسي ڪتب خانه جهونا مارڪيٽ ڪراچي ع ۲

ادارهٔ مجدديه ۵/۲۰۷/۱۱۱ ناظم آباد ڪراچي ع ۱۸

مڪان ع ۱۶۳ گارڊن ويسٽ ڪراچي ع ۳